

Sigismund Luksemburški i Romi na početku 15. stoljeća

DANIJEL VOJAK

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19/1
HR – 10 000 Zagreb
danijel.vojak@pilar.hr

NEVEN KOVAČEV

Voćarska cesta 4
HR – 10 000 Zagreb
neven.kovacev@yahoo.com

Pregledni rad

Review article

Primljeno / *Received*: 1. 6. 2018.

Prihvaćeno / *Accepted*: 18. 7. 2018.

U radu se nastoji prikazati dio povijesti Roma na početku 15. st., za vrijeme njihovih migracija s prostora Balkana u srednju i zapadnu Europu. Za vrijeme migriranja, odnosno naseljavanja šireg europskog prostora, Romi su se najčešće predstavljali kao hodočasnici, preobraćenici s islama ili vršitelji pokore. Razdoblje je to relativno tolerantnog odnosa domicilnog stanovništva prema Romima, koji su na svojim putovanjima dobivali pisma preporuke, a koja su im omogućavala slobodu kretanja na području pod vlašću vladara koji je izdao propusnicu. Jedan od vladara koji je izdavao propusnice Romima bio je i car Sigismund Luksemburški.

Ključne riječi: Romi, Sigismund Luksemburški, 15. stoljeće, migracije, pisma preporuke

1. Uvod

Naseljavanje Roma u Europu odvijalo se u više migracijskih valova u razdoblju srednjeg vijeka. Primjetno je da je ova migracija i danas još nedovoljno istražena tema u većini europskih historiografija. Manjak poznatih izvora i dalje ostavlja nedovoljno razjašnjenja pitanja razloga migriranja Roma iz azijskih područja prema Europi, kao i pravaca migriranja, odnosa i percepcija neromskog stanovništva prema romskim »došljacima« i dr. Slično možemo primijetiti da je pitanje naseljavanja Roma na hrvatska područja gotovo neistražena i zanemarena tema, temeljena većinom na tek nekoliko poznatih povijesnih izvora. Upravo je ovaj rad jedan od poticaja u boljem razumijevanju prvog razdoblja nakon dolaska Roma u Europu.

2. Ukratko o povijesti naseljavanja Roma u europske zemlje

Potrebno je napomenuti da se naseljavanje Roma na europski kontinent zasigurno nije odvijalo odjedanput i iz samo jednog smjera. Danas većina znanstvenika koji

se bave etnogenezom Roma navodi sjeverna područja Indije kao »pradomovinu« Roma, iz koje su oni započeli svoje migracijske valove prema Zapadu od 5. st. nadalje. Razlozi iseljavanja Roma mogu se vidjeti u složenim političko-vojnim i ekonomskim prilikama (prodor raznih hunskih plemena u 5. i 6. st. i arapskih plemena od 7. do 8. st. na područje Središnje Azije i Indijskog potkontinenta). Posljednji značajni romski iseljenički val s područja Indije dogodio se u razdoblju od 10. st. do 12. st., kada se odvijaju veliki osvajački ratovi dinastija Omejida i Gaznavida na području sjevernoindijskih pokrajina Sindha i južnog Pendžaba. Krajem 12. st. započinju i prodori Tatara na ovom području, što dodatno potiče iseljavanje Roma u smjeru zapada, tj. u smjeru europskih zemalja.¹

Prije dolaska romskih skupina na područje Europe dogodilo se njihovo razdavanje na tri glavne skupine, a najbrojnije i za europsku povijest najvažnije pleme, *Rom*, iselilo se preko Male Azije na područje Balkana te

¹ Angus Fraser, *The Gypsies*, 2. izd., Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 2006., str. 33–40; Slobodan Berberski, Romi između Carstava, *Pregled* 70/6, Sarajevo, 1980., str. 865–880, na str. 866–867.

prvo od romskih plemena naselilo europske zemlje. Ovo romsko stanovništvo započelo je iseljavanje u Europu u razdoblju prijelaza iz 10. st. na 11. st., a trajalo je nekoliko stoljeća.² Međutim, to nije bio prvi doticaj stanovnika europskih država s Romima, već je on zabilježen sredinom 9. st., kada su bizantinske snage u ratu s Perzijom zarobile jedan dio romskih vojnika s njihovim obiteljima. U Bizantu Rome nazivaju najčešće *Atsinganoi* ili *Atzinganoi*, vjerojatno iskrivljeno od naziva tadašnje heretičke sekte *Athinganoi*. Romi su u Bizantu isprva poistovjećivani s tom heretičkom sektom jer ih je, kao i pripadnike te sekte, pratila reputacija vračara i prorocatelja sudbine.³ Romi su na ovom području bili dio društva radeći u vojsci, trgovini (konjima) i kulturi (zabavi). Upravo se na ovom prostoru događa kristijanizacija Roma, vjerojatno poslije 9. st.⁴ Povijesni izvori bilježe dolazak Roma s područja Bizantskog carstva u 14. st. na prostor Jugoistočne Europe, pritom razloge njihovog iseljavanja neki povezuju s prisutnošću kuge («crne smrti»), te sve izraženijim prodorom Osmanlija.⁵ Tako se Romi bilježe na prostoru današnje Grčke (Kreta 1322.,⁶ Krf 1346.),⁷ Srbije (Prizren, 1348.),⁸ Hrvatske (Dubrovnik, 1362.)⁹ Zatim je do kraja 14. st. slijedilo naseljavanje rumunjskih zemalja i Bugarske,¹⁰ a u prvoj polovini 15. st. Njemačke, Švicarske, Francuske, Španjolske. Prvi veliki val doseljavanja Roma u Europu završio je u prvoj polovici 16. st., kada su Romi došli na područja Velike Britanije i Skandinavije, pritom gotovo obuhvativši čitav europski prostor.¹¹

Neki pretpostavljaju da je sredinom 14. stoljeća u Europi živjelo, isključujući europski dio Bizanta, tek nekoliko stotina Roma, raspršenih po različitim mjestima.¹² Tako je oko 1400. velika grupa Roma krenula prema zapadu, pritom su živjeli od prosjačenja i pri-

canja sudbine.¹³ Većinom su slijedili postojeće trgovačke putove, a zadržavali su se na određenom području ovisno o ekonomskim i društvenim prilikama. Kretali su se u skupinama od nekoliko stotina radi veće sigurnosti u prolasku određenim (nemirnim) područjima, a njihovi vođe nosili su razne plemićke titule, često teritorijalno određene područjem »Malog Egipta«. Neki smatraju da se »Mali Egipat« odnosi na područje istočnog Mediterana (Siriju, Grčku, Cipar i susjedne zemlje), pritom posebno navode područje tadašnjeg grada Modona (danas selo Methoni) na zapadnoj obali Peleponesa.¹⁴ Grad se nalazio na hodočasničkoj ruti prema Jeruzalemu, a izvori govore o postojanju romske kolonije u njegovoj blizini.¹⁵ Romi su možda upravo tamo spoznali povlašteni položaj koji su u tadašnjem društvu imali hodočasnici, što će, kao što ćemo vidjeti, obilježiti njihov prodor u srednju i zapadnu Europu u prvoj polovici 15. st.¹⁶

Kako su se Osmanlije približavali Europi, mnogi su Romi s jugoistočnih europskih područja migrirali prema zapadnoeuropskim zemljama. Neki navode da su Romi prije ovog migracijskog vala krajem 14. st. i početkom 15. st. mirno živjeli određeno vrijeme u multietničkim i »tolerantnijim« područjima istočnomediterranskih zemalja. Migriranjem prema zapadnoeuropskim zemljama »upoznavali« su Europu, prepunu međusobnih ograda/granica između mjesta, ljudi i vjerskih skupina te se susretali s vlastima ranih modernih država i njihovim ostrim odnosima prema »strancima«. Upravo zbog takvih vlasti Romi su ponajprije prilikom migracija nastojali biti (logički) »objašnjivi« i time prihvatljiviji vlastima, što je ustvari značilo da su se nastojali prikazati vlastima i stanovništvu unutar postojećih društvenih kategorija.¹⁷ Zbog toga se dio Roma predstavljao kao hodočasnici, koji su u to doba bili privilegirani putnici¹⁸ – pritom treba napomenuti da privilegiranost hodočasnika proizlazi iz onodobnog uvjerenja da su osobe koje pomažu hodočasnika na njegovu putu dionici blagoslova koje hodočasnici prima svojim hodočašćem.¹⁹ U tom kontekstu Romi lokalnim i drugim vlastima navode da su oni kršćanske vjerske izbjeglice koje bježe pred Osmanlijama ili da su se preobratali na islam te ponovno na kršćanstvo, tako da zbog toga što su

² Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *Gypsies in the Ottoman Empire*, Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2001., str. 12–13.

³ Fraser, *The Gypsies*, str. 46; Jean Pierre Liégeois, *Romi u Europi*, prevela Vesna Pavković, Zagreb: Ibis grafika, 2009., str. 19–20.

⁴ Fraser, *The Gypsies*, str. 56.

⁵ Isto, str. 48, 56–57.

⁶ Jean-Paul Clébert, *Cigani*, prevela Višnja Škrtić, Zagreb: Stvarnost, 1967., str. 43; Liégeois, *Romi u Europi*, str. 20.

⁷ Clébert, *Cigani*, str. 43.

⁸ Liégeois, *Romi u Europi*, str. 20.

⁹ Đurđica Petrović, *Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku*, *Zbornik Filozofskog fakulteta* 13/1, Beograd, 1976., str. 123 – 158, na str. 124.

¹⁰ Fraser, *The Gypsies*, str. 57–58.

¹¹ Jean-Pierre Liégeois, *Gypsies: An Illustrated History*, preveo Tony Berrett, London: Saqi Books, 2005., str. 44.

¹² Donald Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2004., str. 43.

¹³ Isto, str. 56.

¹⁴ Fraser, *The Gypsies*, str. 53.

¹⁵ Isto, str. 52.

¹⁶ Isto, str. 56.

¹⁷ Becky Taylor, *Another Darkness, Another Dawn: A History of Gypsies, Roma and Travellers*, London: Reaktion Books, 2014., str. 37–44.

¹⁸ Fraser, *The Gypsies*, str. 62–63; Isabel Fonseca, *Sahranite me uspravno*, *Cigani i njihov put*, prevela Andrea Meić, Zagreb: Pelago, 2005., str. 265.

¹⁹ Fraser, *The Gypsies*, str. 63.

postali muslimani sada rade pokoru u obliku stalnog seljenja (lutanja).²⁰ Osim toga, domicilno stanovništvo smatralo je Rome potomcima Kajina, izgubljenim izraelskim plemenom ili čak preživjelim stanovnicima Atlantide.²¹ U kontekstu vršenja pokore, kod jednog dijela Roma spominje se legenda o »prokletstvu« Roma zbog sudjelovanja u razapinjanju Isusa Krista. Prema legendi, jedan je Rom izradio čavle (ili, u nekim primjerima, zadnji čavao) za Isusovo pribijanje na križ. Zbog toga su oni bili prisiljeni na vršenje pokore na određeno razdoblje (npr. sedam godina).²² Jedan dio Roma govorio je da vrši pokoru jer nisu ugostili u svom logoru Isusa i Mariju na putu u Egipat²³ ili da su potomci Hama, Noinog prokletog sina.²⁴ Može se s većom vjerojatnošću pretpostaviti da su se Romi, uvidjevši odnos stanovništva prema hodočasnicima, odlučili uklopiti u njihov društveni sustav tvrdeći da su hodočasnici. Na taj su način mogli »opravdati« svoje stalno kretanje, uspijevajući se pritom prehraniti milostinjom te biti dobro prihvaćeni kroz područja kojim su prolazili.²⁵

Domicilno stanovništvo nazivalo ih je Tatarima²⁶ ili Saracenicima²⁷ zbog njihove tamne puti. Romi su radili kao obrtnici (kovači, postolari, kožari), trgovci i zabavljači (glumci, proricatelji sudbina, krotitelji životinja i sl.), tj. bili su percipirani kao »egzotični stranci«. Istodobno, u rumunjskim se zemljama spominju kao robovi, te bivaju dio gospodarskih transakcija između viših slojeva društva (plemstva i Crkve).²⁸

3. Naseljavanje Roma na hrvatska područja

Romi na područje hrvatskih zemalja dolaze u 14. st. kao dio vala naseljavanja s prostora Jugoistočne Europe. Prvi spomen Roma na tlu današnje Hrvatske potječe iz Dubrovnika – »Egipćani« Vlaho i Vitan 5. studenog 1362. godine u kneževskoj kancelariji traže da im zlatar Raden Bratoslavić vrati osam srebrnih remena koje su kod njega založili.²⁹ Za doseljene Rome na području

Dubrovnika smatra se da su došli s prostora Grčke i Albanije,³⁰ vjerojatno bježeći pred osmanlijskim vojnim prodorima.³¹ U tom gradu bili su stalno naseljeni.³² U izvorima se najčešće spominje njihova trgovačka djelatnost – trguju i u Dubrovniku i van njega, čak i u udaljenijim krajevima. Uglavnom se radi o trgovini na malo.³³ Služe vojni rok,³⁴ a rade i kao kućna posluga,³⁵ glazbenici,³⁶ obrtnici (većinom kao rešetari, gostioničari, kovači).³⁷ Romi u Dubrovniku srednjeg vijeka svojim načinom života ne odudaraju od ostalih Dubrovčana,³⁸ sklapaju miješane brakove s ostalim dubrovačkim stanovništvom³⁹ te prema svom ekonomskom statusu većinom pripadaju najnižem sloju dubrovačkog društva.⁴⁰

Nije dosad istraženo iz kojih su se područja Romi doselili u Zagreb. U Zagrebu se prvi put spominju 1378. godine – radi se o sudskom pozivu Nikoli Ciganu.⁴¹

venska akademija znanosti i umjetnosti, 1895., str. 242; Jorjo Tadić, ur., *Pisma i uputstva Dubrovačke Republike*, sv. 1, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1935., br. 104; Petrović, Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku, str. 124; Slobodan Berberski, Romi u pretprogoniteljskoj eri, *Zadarska revija* 28/4, Zadar, 1979., str. 415–422, na str. 419; Goran Đurđević, *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma – Lovara*, Bjelovar: Centar savjetovanja, edukacije i kulture Roma, 2009., str. 14.

³⁰ Berberski, Romi u pretprogoniteljskoj eri, str. 419–420.

³¹ Isto, str. 420; Đurđević, *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma – Lovara*, str. 13–14.

³² Petrović, Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku, str. 130; Berberski, Romi u pretprogoniteljskoj eri, str. 420; Đurđević, *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma – Lovara*, str. 18.

³³ Petrović, Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku, str. 137.

³⁴ Isto, str. 132; Berberski, Romi u pretprogoniteljskoj eri, str. 420; Đurđević, *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma – Lovara*, str. 20–22.

³⁵ Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, sv. 2, *Kulturna istorija*, ispravljeno i dopunjeno izdanje, preveo i dopunio Jovan Radonić, Beograd: Prosveta, 1988., str. 421; Petrović, Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku, str. 133; Berberski, Romi u pretprogoniteljskoj eri, str. 420; Đurđević, *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma – Lovara*, str. 22.

³⁶ Jireček, *Istorija Srba*, sv. 2, str. 421; Petrović, Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku, str. 133; Berberski, Romi u pretprogoniteljskoj eri, str. 420; Đurđević, *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma – Lovara*, str. 22.

³⁷ Petrović, Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku, str. 134; Berberski, Romi u pretprogoniteljskoj eri, str. 420; Đurđević, *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma – Lovara*, str. 23.

³⁸ Petrović, Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku, str. 132; Berberski, Romi u pretprogoniteljskoj eri, str. 420; Đurđević, *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma – Lovara*, str. 20.

³⁹ Petrović, Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku, str. 140; Đurđević, *Povijest i običaji autohtonih hrvatskih Roma – Lovara*, str. 26.

⁴⁰ Petrović, Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku, str. 141.

⁴¹ Ivan Krstitelj Tkaličić, ur., *Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvat-*

²⁰ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 58–59.

²¹ Clébert, *Cigani*, str. 14; Bruno Bernard, Tolerancija i progona. Romi u razdoblju prosvjetiteljstva, *Svesci* 29/95, Zagreb, 1999., str. 54–62, na str. 54–55.

²² Clébert, *Cigani*, str. 15–17.

²³ Isto, str. 17.

²⁴ Isto, str. 19.

²⁵ Fonseca, *Sahranite me uspravno. Cigani i njihov put*, str. 265.

²⁶ Fraser, *The Gypsies*, str. 61–62.

²⁷ Clébert, *Cigani*, str. 49.

²⁸ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 45–50; Fraser, *The Gypsies*, str. 57; Liégeois, *Romi u Europi*, str. 20.

²⁹ *Monumenta Ragusina*, sv. 3, A. 1359. – 1364., Zagreb: Jugosla-

Sudski su pozivi glavni izvor za povijest Roma u Zagrebu u kasnom srednjem vijeku, no Romi se spominju i u knjigama o posjedima. Romi u Zagrebu rade kao mesari⁴² i kožari,⁴³ a sudjeluju i u kupoprodaji⁴⁴ i nasljeđivanju nekretnina,⁴⁵ pritom im se izdaju isprave,⁴⁶ ili su svjedoci u parnicama,⁴⁷ a jedan je Rom i svećenik – Blaž, sin Andrije Ciganičina.⁴⁸

Primjeri Dubrovnika i Zagreba ukazuju na to da su Romi bili uklopljeni (integrirani) u njihovo društvo, pritom su obavljali određena zanimanja, plaćali poreze i sl. Takvi primjeri uklopljenosti Roma bili su slični onima na bizantskim i venecijskim područjima. Tek će se pojavom selilačkih grupa Roma sredinom 15. stoljeća pojaviti negativan stav domicilnog stanovništva prema Romima, te će oni postati marginalna društvena grupa.⁴⁹

4. Pisma preporuke/zaštite

Gotovo sve romske skupine koje su se u 15. stoljeću pojavile u Europi bile su opskrbljene propusnicama u obliku pisama preporuke (lat. *litterae promotoriae*,

njem. *Schutzbriefe*).⁵⁰ Propusnice su izdavane u obliku putnih dokumenata jednoj osobi, najčešće vodi skupine (»knezu« i/ili »vojvodi«), a u njima im je garantirana određena sloboda kretanja.⁵¹ Ova pisma izdavali su im vladari određenog područja, poput kralja Frederika III. 1442. godine ili njemačkog grofa Gerharda iz Julicha i Berga 1448. godine. Pismo preporuke pojedinog lokalnog vladara bilo je značajno posebno na onim područjima koja nisu priznavala središnju kraljevu ili carsku vlast. Istodobno, Romi su nastojali osigurati zaštitu na širem području, kako ne bi morali od svakog lokalnog vladara tražiti posebnu propusnicu. Upravo zbog toga obratili su se crkvenim vlastima. Tako su i pape, poput pape Bendekita XIII. i Martina V., navodno izdavale propusnice Romima. Skupina Roma predvođena njihovim vojvodom Andrijom iz Malog Egipta došla je 1422. godine do pape Martina V., koji im je navodno dao pismo zaštite. Pretraživanje vatikanskih arhiva za zapisa koji bi spominjali dolazak Roma u Rim nije urodilo plodom, no to ne znači da Romi nisu uistinu bili u Rimu i dobili propusnicu od pape. Naime, dio vatikanske arhivske građe iz prve polovice 15. stoljeća nije sačuvan.⁵² Prema jednom od dostupnih izvora, tada je papa Martin V. odredio kao vrstu pokajanja za njihovo ponovno ujedinjenje s pravom vjerom »lutalački život« (uz zabranu da koriste krevet u idućih sedam godina!). Obećano im je da će dobiti »dobru i plodnu zemlju« nakon što učine pokore.⁵³ Romi su se prilagodili općem stanju stvari i općoj psihozi milosrđa: s jedne su strane nastojali iskoristiti sve pogodnosti takvog stanja stvari, a s druge strane poslužili su papinstvu kao način ostvarivanja politike milosrđa i kao instrument za reafirmaciju poljuljanog moralnog ugleda papinstva.⁵⁴ Zanimljivo je primijetiti da su propusnice za Rome bile drugačije od onih izdavanih Židovima, koje su izdavane pojedincima, a ne grupama, a koje su navodile kojim se zanimanjem bavi Židov na koga je propusnica glasila.⁵⁵ Po mišljenju Jean-Paula Cléberta, propusnice koje su uza sebe nosili Romi bile su autentične jer, da su ih pokušali krivotvoriti, bili bi primorani da se relativno duže vrijeme zadrže u jednoj zemlji.⁵⁶ Osim toga, u usporedbi s ostalim litalicama tog vremena, Romi su bili miroljubivi.⁵⁷ U ovom kontekstu zanimljiv je izvor kronika koja opisuje dolazak Roma u Augsburg 1417. godine, prema

sko-slavonske, sv. 5, *Knjige sudbenih poziva i presuda (god. 1375.-1391.)*, Zagreb: Brzotiskom Karla Albrechta, 1898., str. 127.

⁴² Isto, str. 283, 293, 356; Ivan Krstitelj Tkalčić, ur., *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, sv. 9, *Knjige o posjedih (god. 1384-1440.)*, Zagreb: Brzotiskom Karla Albrechta, 1903., str. 107, 115, 126; Clébert, *Cigani*, str. 46.

⁴³ Ivan Krstitelj Tkalčić, ur., *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, sv. 6, *Knjige sudbenih poziva i presuda (god. 1412.-1448.)*, Zagreb: Brzotiskom Karla Albrechta, 1900., str. 395.

⁴⁴ Tkalčić, *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, sv. 9, str. 50, 60., 107, 125, 126; Ivan Krstitelj Tkalčić, ur., *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, sv. 10, *Knjige o posjedih (god. 1441-1470.)*, Zagreb: Brzotiskom Karla Albrechta, 1904., str. 41, 50, 269.

⁴⁵ Tkalčić, *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, sv. 9, str. 115.

⁴⁶ Isto, str. 126.

⁴⁷ Tkalčić, *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, sv. 5, str. 172, 250.

⁴⁸ Tkalčić, *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice Kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, sv. 10, str. 269.

⁴⁹ Damir Karbić, *Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća*, *Historijski zbornik* 44/1, Zagreb, 1991., str. 43-76, na str. 56.

⁵⁰ Clébert, *Cigani*, str. 48.

⁵¹ Fraser, *The Gypsies*, str. 64.

⁵² Andreas, *The Gypsy Visit to Rome in 1422*, *Journal of the Gypsy Lore Society*, Third Series, 11/3 - 4, Edinburgh, 1932., str. 111 - 115, na str. 114-115; Fraser, *The Gypsies*, str. 74.

⁵³ Andreas, *The Gypsy Visit to Rome in 1422*, str. 112.

⁵⁴ Berberski, *Romi u pretpogoniteljskoj eri*, str. 422.

⁵⁵ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 66.

⁵⁶ Clébert, *Cigani*, str. 48.

⁵⁷ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 58.

kojoj su Romi imali pisma u kojima je navedena dozvola da mogu krasti od onih koji su im odbili dati milostinjnu.⁵⁸

5. Sigismund Luksemburški i Romi

Upravo je Sigismund bio jedan od onih vladara koji je Romima izdao pisma koja su se smatrala službenom dozvolom za slobodan prolazak njegovom državom. Pred Sigismundom su se predstavili kao hodočasnici na pokajničkom boravku izvan Malog Egipta.⁵⁹ Tako se navodi da je car Sigismund sudjelovao od siječnja do travnja 1417. godine na velikom koncilu katoličke Crkve u Konstanci. Dok je provodio nekoliko slobodnih dana u susjednom gradu Lindauu, neki su Romi došli iz Ugarske i zamolili ga da im izda propusnicu. Romi su za sebe rekli da su oni potomci onih koji su prekinuli s vjerom u Malom Egiptu. Tada su s tom propusnicom otputovali na zapad prema Njemačkoj.⁶⁰ Podatke o Sigismundovu izdavanju propusnice Romima u Lindauu 1417. godine donosi u svojem djelu *Cosmographia universalis* (1550.) Sebastian Münster, kojemu su neki Romi kraj Heidelberga pokazali prijepis isprave koju je izdao Sigismund.⁶¹ Grupa Roma koja je tada dobila propusnicu od Sigismunda došla je u Aachen krajem 1417. godine. Posjećivala je i ostala hodočasnička mjesta.⁶² Neki navode da je Sigismund primio Rome da bi saznao vijesti iz Mađarske, odakle su ti Romi dolazili.⁶³ Propusnica koju im je izdao Sigismund opisuje ih kao hodočasnike koji okajavaju svoje obraćenje na islam. Lübecki kroničar Hermann Korner u *Chronica novella usque ad annum 1435* opisuje putovanje Roma kroz sjevernu Njemačku i hanzeatske gradove 1417., pritom navodi da je romski vojvoda imao pismo preporuke kralja Sigismunda koje im je omogućivalo blagi odnos vladara, prinčeva, gradova i crkvenih vlasti prema njima. Korner piše da su Romi došli u Hamburg s

istoka i posjetili Lübeck, Rostock, Luneburg i ostale gradove te da je bilo 300 muškaraca i žena, plus djeca.⁶⁴

Zatim se navodi primjer Berna iz 1419., gdje se spominje skupina više od 200 Roma predvođenih vojvoda i knezovima na konjima, a oni su pritom imali Sigismundovu propusnicu. Moguće je da je među vođama te grupe i vojvoda Mihael, koji se tri godine ranije pojavio sjeverno od Basela sa svojim sljedbenicima i 50 konja, noseći Sigismundovu i papinu propusnicu.⁶⁵ U kolovozu 1419. grupa »Saracena« pojavila se u Chatillon-en-Dombes, imajući sa sobom Sigismundovu propusnicu i propusnicu savojskog vojvode.⁶⁶ Prva romska skupina koja je došla na teritorij današnje Nizozemske kretala se s juga i stigla u Deventer 1420. Predvodio ju je vojvoda Andrija, a sastojala se od 100 muškaraca, žena i djece i 40 konja. Tvrđili su da su protjerani zato što su kršćani, a imali su Sigismundovu propusnicu. Nakon što je postalo jasno da nisu Drabant (razbojnička banda), dočekani su srdačno kao i ostali hodočasnici. Grad im je zatim dao novac, hranu i slamu za krevete.⁶⁷

Sigismund je izdao u gradu Spišu 18. travnja 1423. povelju kojom je romskog vojvodu Ladislava i njegove Rome uzeo pod svoju osobitu zaštitu. Naložio je svim kaštelanima, gradovima, sucima da slobodno propuštaju sve Rome i štite ih od nepravdi, a sve sporove među tim Romima trebao je rješavati njihov vojvoda, a ne gradski sudovi.⁶⁸ Tako su, prema Emiliju Laszowskom, *Romi u Sigismundu našli zaštitnika*.⁶⁹ Romski »vojvoda« Ladislav nakon toga je uspješno doveo skupinu Roma u Njemačku, gdje su koristili Sigismundovo pismo da bi dobili hranu i prenočište od vlasti.⁷⁰ Tekst te isprave⁷¹ donosi u svojem dnevniku svećenik Andrija iz Regensburga (*Andreas, presbyter Ratisbonensis: Diarium sexennale*), prilikom opisa boravka Roma u Regensbur-

⁵⁸ Eric Otto Winstedt, Some Records of the Gypsies in Germany, 1407 – 1792, *Journal of the Gypsy Lore Society*, Third Series, 11/3 – 4, Edinburgh, 1932., str. 97–111, na str. 100–101.

⁵⁹ Fonseca, *Sahranite me uspravno. Cigani i njihov put*, str. 265.

⁶⁰ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 53; Liégeois, *Romi u Europi*, str. 21; Fraser, *The Gypsies*, str. 63–64.

⁶¹ Fraser, *The Gypsies*, str. 64; Paul Bataillard, The Immigration of the Gypsies into Western Europe in the Fifteenth Century. First Period, 1417 – 1438, *Journal of the Gypsy Lore Society* 1/5, Edinburgh, srpanj 1889., str. 260–286, na str. 261–262.

⁶² Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 62; Fraser, *The Gypsies*, str. 65–67.

⁶³ Fraser, *The Gypsies*, str. 64.

⁶⁴ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 62; Fraser, *The Gypsies*, str. 65–67.

⁶⁵ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 63.

⁶⁶ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 64; Liégeois, *Romi u Europi*, str. 21.

⁶⁷ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 65; Liégeois, *Romi u Europi*, str. 21.

⁶⁸ Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-806, Osobni fond Emil Laszowski, 2.1.9.11. Cigani (kut. 53); Emil Laszowski, Povjestna crtica o ciganima, *Narodne novine* 60, br. 211, Zagreb, 16. 9. 1894., str. 4–5, na str. 4; Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 52–53; Rajko Đurić, *Povijest Roma. Prije i poslije Auschwitz*, Zagreb: Prosvjeta, 2007., str. 133–134, 150.

⁶⁹ Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-806, Osobni fond Emil Laszowski, 2.1.9.11. Cigani (kut. 53).

⁷⁰ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 52–53.

⁷¹ György Fejér, ur., *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus Ac Civilis*, sv. 10, vol. 6, *Ab anno 1418-1428*, Budim: Typis typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1844., br. CCXXI.

gu 1424. godine.⁷² U propusnici koju mu je izdao Sigismund ne spominje se hodočašće kao povod nomadizmu njegove grupe Roma.⁷³ Uz to, ime Ladislav karakteristično je upravo za Ugarsku, dok su Romi kojima su do tada izdavane propusnice nosili isključivo opća kršćanska imena, poput Andrije i Mihaela.⁷⁴ Budući da je Sigismund bio i češki kralj, romske skupine koje su dolazile iz Češke nazivane su i, primjerice, *Bohémiens* (u francuskom) ili *Boemianos* (u provansalskom).⁷⁵

U Bolonjskoj kronici navodi se da je grof Andrija iz Malog Egipta stigao u Bolognu 18. srpnja 1422. godine sa svojim (romskim) sljedbenicima te ispričao da se nekoliko godina prije toga sa sljedbenicima preobratio s kršćanstva na islam i onda ponovno na kršćanstvo – ponovno su kršteni u prisutnosti cara Sigismunda. Neki pretpostavljaju da je moguće da se »romsko krštenje« dogodilo u Nikopolju na Crnom moru 1396. godine, kada je Sigismund bio u vojnom pohodu protiv Turaka.⁷⁶ Prema Bolonjskoj kronici vojvoda Andrija tvrdio je da je bio zemljoposjednik u Ugarskoj te se preobratio na islam, nakon čega je ugarski kralj konfiscirao njegove posjede. Vratio se kršćanstvu i ponovno krstio nakon što je susreo češkog kralja Sigismunda, zajedno s još 4000 Roma. Kralj mu je rekao da on i njegovi sljedbenici moraju za pokoru putovati sedam godina, posjetiti papu i vratiti se na svoje posjede. Kralj mu je navodno dao i dopuštenje da tijekom putovanja uzima od lokalnog stanovništva što mu je potrebno za život. Tvrdio je da je u Bolognu stigao na putu k papi u Rim.⁷⁷

Osim Bolonjske kronike, zanimljiva je i kronika grada Forlĳa, koja izvještava o dolasku te iste grupe Roma koji imaju carsku propusnicu (7. kolovoza 1422.). Budući da se Forlĳ nalazi na putu iz Bologne u Rim, ta je skupina Roma možda uistinu otišla u Rim i dobila propusnicu od pape ili od nekog drugog u papino ime. Romi koji su 1427. godine prispjeli u blizinu Pariza tvrdili su da mi je papa pet godina ranije nametnuo još sedam godina lutanja, uz uzdržavanje darovima od klerika, a ne konfisciranjem imovine lokalnog stanovništva.⁷⁸

6. Zaključak

Naseljavanje Roma u srednjovjekovnoj Europi bilo je obilježeno većinom pozitivnim odnosom vlasti i stanovništva prema njima: vlasti i stanovništvo smatrali su ih ponajprije »egzotičnim strancima« koji su im se predstavljali kao kršćani koje su prognali Osmanlije ili kao vršitelji pokore u obliku hodočašća. Kako bi što sigurnije prolazili kroz razna područja, tražili su od predstavnika svjetovnih vlasti – kraljeva ili lokalnih plemića – i vjerskih vlasti da im se izdaju posebna pisma zaštite. U takvom kontekstu posebno se ističe car Sigismund, koji je u više navrata izdao takva pisma Romima. Romi su se na taj način uspijevali prilagoditi srednjovjekovnom društvu. Takav pozitivan odnos prema Romima samo je jedna (početna) povijesna epizoda u njihovom odnosu s neromskim stanovništvom i vlastima. Već nekoliko desetljeća nakon Sigismundovih pisama zaštite, u većini europskih zemalja, napose u Njemačkoj i Španjolskoj, dolazi do negativne promjene u odnosu prema Romima, kada su vlasti započele donositi zabrane njihova dolaska u gradove ili ih nasilno protjerivati iz njih. Tada su većinom bili percipirani kao nemoralni nekršćani, a počelo ih se optuživati za vraćanje i čarobnjaštvo, otmicu djece i špijuniranje u korist Osmanlija.

Summary

Sigismund of Luxembourg and the Roma at the Beginning of the 15th Century

Keywords: the Roma, Sigismund of Luxembourg, 15th century, migrations, letters of recommendation

In this article, the authors illustrate the history of the Roma at the beginning of the 15th century, during their migrations from the Balkan Peninsula to Central and Western Europe. During those migrations, i.e. settlement in the wider European area, the Roma usually presented themselves as pilgrims, converts from Islam or penitents. It was a period of relatively tolerant attitudes of the local population towards the Roma, who, during their journeys, obtained letters of recommendation (safe-conducts), which ensured their free passage through the area under the rule of the ruler who issued the letter. One of the rulers who granted such letters of recommendation to the Roma was Emperor Sigismund of Luxembourg.

Translation provided by the authors

⁷² Fraser, *The Gypsies*, str. 75.

⁷³ Isto, str. 76.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Liégeois, *Romi u Europi*, str. 21.

⁷⁶ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 46.

⁷⁷ Kenrick, *Gypsies: From the Ganges to the Thames*, str. 59; Liégeois, *Romi u Europi*, str. 22; Fraser, *The Gypsies*, str. 72; Andreas, *The Gypsy Visit to Rome in 1422*, str. 112.

⁷⁸ Liégeois, *Romi u Europi*, str. 22; Fraser, *The Gypsies*, str. 73; Paul Bataillard, *The Immigration of the Gypsies into Western Europe in the Fifteenth Century. First Period, 1417 – 1438*, *Journal of the Gypsy Lore Society* 1/6, Edinburgh, listopad 1889., str. 324–345, na str. 336; Andreas, *The Gypsy Visit to Rome in 1422*, str. 112.